

УДК 636.4:577.15:57.017.8

Гаяс В.Л., к.б.н., доцент (E-mail: vhaljas@ukr.net)[©]*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З.Гжицького***ВАЦЛАВ МОРACHEВСЬКИЙ – ДОРОГА У СВІТ НАУКИ
СТЕПАНУ ГЖИЦЬКОМУ**

“Усі мої знання лише допомогли мені зрозуміти ту красу,
яка не досягається наукою і досвідом, а скоріше є чудом і ласкою долі”.
(В.Морачевський)

У рік відзначення 110 річниці від дня народження С.З. Гжицького минає 60 років з часу, коли відійшов на вічний спочинок його вчитель Вацлав Морачевський - відомий вчений, педагог, громадський діяч, доктор медицини і філософії, доктор біологічних наук, професор.

Народився В.Морачевський 27 вересня 1867 року у Варшаві, де закінчив філологічну гімназію (1886 р.). Як свідчить свідоцтво №80), видане згідно з указом Його Імператорської Величності департаментом Герольдії урядового сенату 11 квітня 1877 р., він був визнаний потомственным дворянином.

З жовтня 1886 р. по серпень 1889 р. він навчався на хіміко-технологічному факультеті Швейцарського політехнічного інституту в Цюріху. Після закінчення навчання, у цьому ж році В.Морачевський став студентом медичного факультету Цюріхського університету. Будучи студентом університету, працював асистентом на кафедрі фізіології (1891-1892 рр.) і завідувачем хімічною лабораторією (1892-1895 рр.). Університет він закінчив в 1894 році, захистивши на філософському факультеті інавгураційну дисертацію "Ueber den Phosphorgehalt der Verdauungsproducte des Caseins" ("Про вміст фосфору в продуктах травлення казеїну") на здобуття ступеня доктора філософії. Рецензентами дисертації були професори Г.Абелянц і А.Вернер.

По закінченню навчання, В.Морачевський одержав диплом швейцарського лікаря з правом медичної практики. В 1895-1898 рр. В.Морачевський працював лікарем міської лікарні в м.Кракові. Продовжити наукову працю в Кракові він не зміг, оскільки не завжди його погляди співпадали з поглядами місцевої професури. 18 грудня 1898 року В.Морачевський, його дружина Софія, син Георгій (Юрій) одержують свідоцтво (№3787/350) від Варшавського поліцмейстера про те, що згідно з дозволом імператора, вони залишають російське громадянство і переселяються назавжди в Австрію, де з 1898 р. по 1899 р. знову завідував хімічною лабораторією медичної клініки Цюріхського університету. Подальша праця В.Морачевського (1899-1901 рр.) пов'язана з Львівським університетом, де йому 21 грудня 1901 року після здачі екзаменів був виданий диплом з правом лікарської практики в галузі хірургії, офтальмології і акушерства.

Значний період життя (1901-1920 рр.) В.Морачевського пов'язаний з відомим курортом у Карлових Варах (Чехія), де він працював практикуючим лікарем. В цей же період взимку працював у клініках і наукових установах Львова, Цюриха, Палермо. В часи Першої світової війни (1914 р.) В.Морачевський працював гарнізонним лікарем у Лінці. З 1921 р. і до останніх днів життя (30.09.1950 р.) науково-педагогічна і громадська діяльність В.Морачевського була пов'язана з Львівською академією ветеринарної медицини, де він спочатку завідував кафедрою лікарської хімії і загальної патології, пізніше кафедрами біохімії, патологічної фізіології та обирався проректором і ректором академії (1925-1927 рр.).

В 1940 р. рішенням ВАК при РНК СРСР В.Морачевському без захисту дисертації було присвоєно науковий ступінь доктора біологічних наук та вчене звання професора по кафедрі "біологічна хімія" і "патологічна фізіологія".

Науково-педагогічна діяльність професора В.Морачевського була багатопланова. Перші наукові роботи проведені в хімічній лабораторії Цюрихського університету під керівництвом професора Г.Айхорста, присвячені розробці і удосконаленню методів визначення мінеральних речовин в сечі і калі, характеристиці мінерального обміну при інфекційних хворобах, лейкемії, анемії, раку, що в значній мірі розширило знання про патогенез цих захворювань. Ряд робіт цього періоду стосувалися методів дослідження обміну речовин при діабеті. Цими роботами проф. В.Морачевський започаткував новий напрямок - клінічна біохімія і підсумував їх у 1904 р. як посібник з клініко-хімічних досліджень.

Другий напрямок досліджень - вивчення білкового обміну, проводилося В.Морачевським у наукових установах Львова і Карлових Варах. В цей час він приділив увагу маловивченій проблемі утворення індолу та індикану. Розробивши унікальну методику визначення індолу в калі, ним було вивчено вплив різних компонентів їжі на його утворення і співвідношення індолу і індикану в сечі. Цими дослідженнями була доведена роль печінки в детоксикаційних процесах. На основі зазначених робіт базується метод функціональної діагностики печінки. Ряд цікавих і оригінальних робіт з вивчення обміну речовин при левульозо-, алкапто-, цистин-, фосфат-, та оксалатурії були проведені ним на курорті у Карлових Варах.

Третій напрямок досліджень був виконаний професором В.Морачевським, коли він працював у Львівській академії ветеринарної медицини. Ці роботи були присвячені вивченню обміну речовин залежно від режиму харчування людей та годівлі тварин, мінеральних солей та різних внутрішніх факторів. Зауваживши, що виділення води залежить від складу їжі, ним було доведено, що жири затримують воду у тканинах, і продовжуючи ці дослідження встановив зв'язок між обміном кальцію та жирів.

На підставі значного експериментального матеріалу, одержаного при дослідженні хімічного складу сечі, та даних особистої лікарської практики, ним в 1936 році була опублікована монографія "Leczenie chorób nerkowych" Warszawa, 1936), яка і на сьогоднішній день актуальна.

Ряд робіт професора В.Морачевського були присвячені вивченню патогенезу при міоглобінемії та кольках у коней. Дальший розвиток цих досліджень та розробку методів терапії здійснив його учень академік С.Гжицький.

Значну роботу провадив професор В.Морачевський з підготовки наукових кадрів. У відгуку на його працю в цьому напрямку зазначено, що він "виховував учнів вірних його поглядам, пробуджуючи в них любов до науки, серйозних поглядів на життя і покликання лікаря". Не випадково, що йому був наданий почесний титул: доктор *honoris causa* Львівської академії ветеринарної медицини.

Професором В.Морачевським було підготовлено 7 докторів (В.Сковронський, С.Гжицький, Є.Гамерський, Р.Сливінський, Г.Янковський, Т.Садовський, З.Еви) та одного кандидата наук (С.Романов), який згодом також захистив докторську дисертацію.

Його учні В.Сковронський, С. Гжицький, С.Романов продовжували працювати в академії завідувачами кафедр (В.Сковронський – фармакології і патологічної фізіології, С.Гжицький – біологічної і органічної хімії), а С.Романов – професором з курсу патологічної фізіології.

Визнанням наукового доробку В.Морачевського було обрання його дійсним членом Товариства російських лікарів у С.-Петербурзі (диплом №927 за підписом голови товариства, лауреата нобелівської премії, академіка І.Павлова зберігається у музеї Університету ветеринарної медицини та біотехнологій), членом Московського терапевтичного товариства, член-кореспондентом Краківської Академії, членом товариства фізіологів у Варшаві та Львові. Він очолював делегації від Польщі на Всесвітніх конгресах з фізіології, які відбувалися у Парижі, Ленінграді, Цюріху, Вісбадені. Професор В.Морачевський був представлений до нагороди орденом Трудового червоного прапора, присвоєння почесного звання заслуженого діяча науки УРСР, до обрання член-кореспондентом АН УРСР, але з невідомих причин не був відмічений зазначеними нагородами і званнями.

Професор В.Морачевський був вченим з великим діапазоном наукових зацікавлень. Окрім енциклопедичних знань у галузі медицини, ветеринарної медицини, біології і філософії, він вважався одним із відомих знавців літератури, музики і мистецтва. В.Морачевський виявляв великий інтерес до української культури, популяризував творчість Т.Шевченка, І.Франка, особливо В.Стефаника. В.Морачевський і його дружина С.Окуневська (перша жінка-лікарка в Австро-Угорщині, перша на західноукраїнських землях жінка-українка, що здобула університетську освіту) відіграла першорядну роль у творчому рості і остаточному шліфуванні таланту В.Стефаника, який в автобіографічному нарисі «Серце» з вдячністю пише: «Вацлав Морачевський – моя дорога в світ. ...Софія Морачевська – пані, що навчила мене любити Русів і правду в собі». А в своїй «Автобіографії» В.Стефанік пише: «Я зазнайомився і заприятелював з Вацлавом Морачевським і його жінкою Софією з Окуневських. Вони приїхали з Цюріху, обоє високоосвідчені, і від них я користувався

широким європеїзмом. Вони ж і мали на університеті на мене глибокий вплив» (В. Стефаник навчався в той час на медичному факультеті Краківського університету). В. Морачевський був близьким приятелем відомої співачки С. Крушельницької. У його квартирі часто збиралася львівська інтелігенція.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького шанує пам'ять професора Вацлава Морачевського. 30 вересня 1997 року була проведена урочиста академія, присвячена 130-річчю від народження вченого, відкрито художньо-меморіальну дошку (скульптор Я. Мотика) на одному із корпусів університету (по вул. К. Левицького, 67), організовано виставку «Родина Морачевських-Окуневських» (спільно із музеєм Івана Франка у Львові, директор – Роман Горак), присвоєно ім'я одній із аудиторій. Але найбільшою шанною професору Вацлаву Морачевському, очевидно, є присвоєння університету, ректором, проректором, доктором honoris causa якої він був, імені його учня С. Гжицького, якому він відкрив дорогу у світ науки.

Життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність професора Вацлава Морачевського – вчено, гуманіста, мистецтво- та літературознавця, потребує подальшого глибокого вивчення та осмислення.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2010